

Ankara Üniversitesi Açık Ders Notları

FEL 216 Estetik ve Sanat Felsefesi

5. HAFTA:

Eleştiri, Yargılar ve Estetik Değer:

Estetik yargılarda bulunduğumuzda ve estetik eleştiri yaptığımızda, söz konusu eleştiri için nedenler gösterilmesi gerekir. Ancak estetik dil, çok fazla neden göstermeye açık değil gibi görünmektedir.

Bu açıdan sorun, sanata ilişkin başkalarının yargı ve değerlerinin bize dayatılıyor gibi olmasıdır. Bu durumun önüne geçebilmek için, hem estetik dili benim de kullanabilmem, hem de estetik yargı ve değerleri değerlendirebiliyor olmam gerekir.

Kendi yargılarımdan çoğunlukla hoşnut olduğum için, benimkiyle uyuşmadıklarında başkalarının yargılarından kuşku duyarım. Bu açıdan bir sanat eleştirmeninin bana neyi sevmem, neye bakmam ya da nasıl düşünmem gerektiğini söylemesine gereksinim duymam.

Kendimiz bakıp, görebilmeli ve gördüklerimizi dışavurabilmeliyiz. Bunun için de estetik yargı ve değerleri anlamam gerekir.

Eleştirel dilin önemli bir işlevi, estetik değerlere dayalı yargılamada bulunmaktır. Dolayısıyla her eleştiri bir şekilde, her ne kadar nesnel olmaya çalışsa da, belirli değerlere dayanır.

Eleştiride ilk planda iki tür estetik yargı kendisini gösterir:

1. Karşılaştırmalı Yargılar:

“A, B’den daha iyidir (kötüdür)” biçimindedir.

“Dostoyevski, Tolstoy’dan daha iyidir.”

“Beethoven, Handel’den daha iyidir.”

“Karamazov Kardeşler, Yeraltından Notlar’dan daha iyidir.”

Karşılaştırmalı yargılar bir referans çerçevesi oluşturur. Ancak hiçbir referans çerçevesi de mutlak değildir. Yani karşılaştırmaya ortak bir temel bulmak gerekir. Böyle bir temel arayışı ise, yargıyı yönlendirecek bir değerler alanını zorunlu kılmaktadır.

Örneğin romanlarda karşılaştırma yapmak için kullanılabilir bazı değerler şunlar olabilir: konu bütünlüğü, ahlaksal karmaşa, karakterin gerçeği yansıtması, uygun bir dil, sahneleme...

Bu türden her liste, dayanılan değerler alanıyla ilgili özellikler içerir.

Ve karşılaştırmalı bir yargıda bulunabilmek için, üzerinde uzlaşma sağlanmış özelliklere dayanmak gerekir.

Karşılaştırmalı yargılar, karşılaştırılan nesnelere değer yargılarıyla da ilişkili bazı özellikleri ortaya koyar.

2. Mutlak Yargılar:

“X, V’dir” biçimindeki bir yargıda, X herhangi bir nesne ya da deneyim, V’de X’e yüklenen bir değer terimidir. Aslında genel anlamıyla estetik bir yüklemdir.

İki yapıtı ya da iki yazarı karşılaştırmak yerine örneğin, Yeraltından Notlar’ın müthiş bir roman olduğunu söyleyebilirim. Bu beni başka romanlarla bağlantı kurmaya zorlamaz.

Bu durum bir değer terimi ölçeceğine sahip olmamı gerekli kılar. Yani sanat yapıtlarını değerli kılan özelliklerden söz etmem gerekir. Yeraltından Notlar’ı müthiş yaptığına inandığım bazı özellikler olmalıdır.

“Yeraltından Notlar’ müthiştir, çünkü ahlaksal olarak karmaşıktır.”

“Yeraltından Notlar müthiştir, çünkü onu okumak ilginçtir.” vb.

Bu nedenler aynı zamanda ‘müthiş’terimi ile ne kastettiğimin de bir açıklaması olur. Bir anlamda estetik bir yüklem olarak ‘müthiş’in metaforik anlamlarını da verir.

Estetikte mutlak ve karşılaştırmalı değer yargıları arasındaki temel farklılık, bakış açılarındaki farklılıktır. Karşılaştırmalı yargılarda kendini bağlama daha azdır ve bu tür yargılar daha yol gösterici olabilir; koşullu yargılara daha kolay olanak tanırırlar. Mutlak değerlerin uygulanması ise daha zor gibi görünmektedir. Çünkü birisinin bir sanat yapıtının müthiş olduğunu söylemesini ancak koşullu olarak anlayabilirim.

Duygunun Değeri:

Bir şeyin bir değerinin olduğunu ya da başka bir şeyden daha değerli görüldüğünü söylemek yerine, bazı deneyimlerin kendi içlerinde bir değer taşıdığını düşünebiliriz. Böyle durumlarda yargı farklı biçimlerde işler.

Değerli olan ‘Yeraltından Notlar’ değil, benim ‘Yeraltından Notlar’ deneyimimdir.

Zevk en yaygın kabul gören ve haklılaştırmaya hiç gereksinimi olmayan bir değerdir. Estetik değer de özel bir zevk türü olarak düşünülebilir. Bir kitabı okurken ya da bir filmi izlerken aldığımız zevki düşünün. Bu zevk yinelenebilir ve çıkar-gütmeyen bir zevk olarak değerlendirilir.

Bu anlamda estetik yargıları betimleyen önemli bir terim olarak 'çıkarsızlık', dışsal kaygılardan kurtulma anlamına gelir. Yani sanattan aldığım zevk, bunun bir sanat olması olgusuyla korunur.

Örneğin gerçek bir dilenci toplumsal bir sorundur, resimde gördüğüm dilenci ise estetik bir nesnedir ve bu nedenle de sorun değildir. Böylece gerçeğini gördüğümde rahatsızlık duyacağım bir resimden, özgürce zevk alırım. Bu durum, bir filmdeki kurgusal şiddete verilen tepkiyle, haberlerde sunulan gerçek şiddete verilen tepki arasındaki farklılığı da açıklar.

Estetik zevk sıradan bir zevk değildir, estetik deneyimin değerini oluşturan bir zevktir. Bu durumda, gerçek kaygılardan kurtulma, bir yanılsama değil yükselme olur. Bu bağlamda estetik değerler, deneyime aittir.